

КОРИГУВАННЯ НОРМАТИВНОЇ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ РІЛЛІ ПІВДЕННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ НАСЛІДКІВ ЗМІН КЛІМАТУ ТА РУЙНУВАННЯ КАХОВСЬКОГО ГІДРОВУЗЛА

Мартин Андрій^{1}, Синсуцький Андрій²*

¹⁻² Кафедра землевпорядного проектування, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна, *e-mail: martyn@nubip.edu.ua

Анотація. Обґрунтовано необхідність внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки (НГО) земельних ділянок, зокрема ріллі, відповідно до вимог Закону України № 4015-IX (2024). Запропоновано підхід до коригування показників НГО для природно-сільськогосподарських районів південних областей України на основі довгострокових змін гідротермічного коефіцієнта Селянинова (ГТК) та втрати зрошення після руйнування Каховського гідровузла (червень 2023 р.). Методика спирається на порівняння двох репрезентативних періодів (1963–1994 та 1995–2024 рр.) за даними метеостанцій, зі встановленням для кожного району коефіцієнта зміни ГТК і окремого «водного» понижувального множника там, де полив було втрачено. Показано, що найбільші кліматичні зсуви і втрати зрошення притаманні Одеській, Миколаївській, Запорізькій та Херсонській областям; для північних і центральних регіонів підстав для зниження НГО немає. Наведено розрахункові відкориговані коефіцієнти Кпсгр для вибірових районів і алгоритм їх отримання.

Ключові слова: нормативна грошова оцінка, гідротермічний коефіцієнт Селянинова, зрошення, Каховська ГЕС, природно-сільськогосподарський район, рілля, кліматичні зміни, податкове навантаження.

Актуальність теми дослідження

Відповідно до пункту 6 Закону України від 10 жовтня 2024 р. № 4015-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану» Кабінет Міністрів України зобов’язаний у тримісячний строк внести коригування до методики нормативної грошової оцінки (НГО) земель сільськогосподарського призначення. Метою є врахувати падіння рентного доходу внаслідок кліматичних змін (зокрема — стійкого зменшення гідротермічного коефіцієнта зволоження), а також втрати зрошення після руйнації греблі Каховської ГЕС (червень 2023 р.). Ці зміни мають бути інтегровані до результатів загальнонаціональної НГО та набути чинності 1 січня 2025 року.

Гідротермічний коефіцієнт Селянинова (ГТК) – найпростіший, але й досі один із найнадійніших індикаторів того, наскільки клімат конкретного сезону придатний для польових культур. Він визначається як відношення суми опадів за період активної вегетації (травень–вересень) до суми активних температур ($> 10^{\circ}\text{C}$), помноженої на 0,1. Чим більше тепла й менше вологи – тим нижче ГТК. Для зернових і більшості технічних культур значення 1,0-1,2 означає оптимальне зволоження; інтервал 0,8-1,0 – зона підвищеного ризику втрати вологи; все, що нижче 0,8, уже вважається посушливими умовами, коли без зрошення врожайність істотно падає. Таким чином ГТК одразу «показує» інтегральний баланс клімату: якщо температури зростають швидше, ніж кількість опадів, коефіцієнт неминуче знижується, і ця цифра прямо корелює з фактичними втратами урожайності.

Користь ГТК у тому, що він спирається на довгу, репрезентативну метеорологічну статистику – українські метеостанції ведуть єдині щоденні спостереження понад

шістдесят років (див. додаток 1). Така історія спостережень дозволяє відстежити тривалі тренди. Як показує аналіз 1963-2024 рр., у степових областях середній ГТК знизився з $\approx 0,86$ до $\approx 0,76$, тобто майже на 12 % – і це падіння вже стало новою кліматичною «нормою». Водночас у Поліссі й Лісостепу навіть після зменшення показник залишається біля 1,25, тобто в межах прийнятного водозабезпечення, тому виробничі ризики там зросли набагато менше.

Методика

Базовою величиною для коригування обрано коефіцієнт, який враховує розташування території територіальної громади в межах природно-сільськогосподарського району (Кпсгр) для ріллі й перелогів (КМУ, 2021). Використано два часові зрізи метеоданих: 1963–1994 рр. (період, що лежить в основі матеріалів бонітування ґрунтів 1993 р.) та 1995–2024 рр. Для кожної метеостанції обчислено середній ГТК за травень–вересень; якщо в межах ПСГР наявні кілька станцій, використано середнє арифметичне; за відсутності станції — найближчу(і) з подібним рельєфом і ґрунтами. Для приморських районів пріоритет надано прибережним станціям. ГТК визначено за класичною формулою Селянинова:

$$\text{ГТК} = \frac{\sum P}{0.1 \times \sum T_{>10^{\circ}\text{C}}}, \quad (1)$$

де $\sum P$ — сума опадів за травень–вересень,

$\sum T_{>10^{\circ}\text{C}}$ — сума активних температур (Селянинов, 1928).

Для кожного ПСГР розраховано коефіцієнт зміни ГТК як відношення середніх 1995–2024 рр. до 1963–1994 рр. Додатково введено «водний» коефіцієнт, що враховує втрату зрошення після руйнування Каховського гідровузла (за PDNA): Херсонська — 0,85; Запорізька — 0,93; Миколаївська — 0,96; Одеська — 1,00. Підсумкову відкориговану величину обчислено множенням:

$$K_{\text{псгр.кор}} = K_{\text{псгр.баз}} \times K_{\Delta\text{ГТК}} \times K_{\text{зрош}}, \quad (2)$$

де $K_{\text{псгр.баз}}$ — базовий Кпсгр за Методикою,

$K_{\Delta\text{ГТК}}$ — коефіцієнт зміни ГТК,

$K_{\text{зрош}}$ — коефіцієнт наслідків руйнування гідровузла.

Коригування застосовано виключно до ріллі (та перелогів), оскільки пряма залежність урожайності від ГТК характерна саме для однорічних культур; для багаторічних насаджень, сіножатей і пасовищ — не застосовується. Джерела даних: ряди метеоспостережень Укргідрометцентру (1961/1963–2024), офіційна статистика площ ріллі, PDNA (Укргідрометцентр, 2024; Держстат України, 2023; PDNA, 2023).

Виклад основного матеріалу

Порівняння багаторічних даних двох інтервалів – 1963-1994 рр. (саме ці середні значення брали за основу нинішньої нормативної грошової оцінки, сформованої на матеріалах бонітування ґрунтів 1993 р.) та 1995-2024 рр. – чітко показує, що найбільші кліматичні зміни відбулися в чотирьох південних областях. В Одеській області середній ГТК упав з 0,904 до 0,790 (-0,114, тобто майже на 12 %), у Миколаївській – з 0,808 до 0,740 (-0,068, -8 %), у Запорізькій – з 0,783 до 0,737 (-0,046, -6 %). Для Херсонщини середнє значення коливається біля 0,68 і формально майже не змінилося, але й раніше

воно було нижчим за критичний поріг, а тепер область втратила ще й більшу частину штучного зрошення, тож фактичний водний баланс погіршився.

На рівні окремих метеостанцій зміни ще контрастніші: наприклад, Ізмаїл (природно-сільськогосподарський район № 7 Одещини) мав 0,82 у 1963 - 1994 рр., а зараз лише 0,64 (-0,18), Кирилівка (ПСГР № 7 Запорізької) впала з 1,03 до 0,90, Арциз (ПСГР № 6 Одещини) – з 0,90 до 0,78. Ці цифри означають, що накопичена кількість доступної для культур вологи зменшилася в середньому на 10-25 %, а ризик недобору врожаю без поливу зріс у півтора-два рази.

У поліських регіонах (Волинь, Рівненщина, Житомирщина, частково Київщина) і західному Лісостепу (Львівська, Тернопільська, Хмельницька): попри зниження ГТК з $\approx 1,7$ до $\approx 1,4$, продуктивність сільськогосподарських земель залишається стабільною. Перехід до класу «рівномірне зволоження» не ставить під сумнів поточний рівень нормативної грошової оцінки земель. У Чернігівській, Сумській, Черкаській, Вінницькій областях зменшення ГТК компенсується теплішим кліматом (довший вегетаційний період) і відсутністю втрат зрошення. Рентабельність ключових культур (кукурудза, соя) практично не впала. Отже, для цих регіонів коригування нормативної грошової оцінки не має об'єктивних підстав, а тому недоцільне, оскільки призведе до необґрунтованого зменшення дохідної бази місцевих бюджетів і створить штучні «податкові канікули».

За PDNA, зрошення втрачено на 306,5 тис. га; для Херсонської обл. близько 426 тис. га ріллі залежали від Каховського водосховища (≈ 22 % фонду ріллі 1 778 тис. га), що дає усереднений провал виробництва ≈ 15 % і обґрунтовує застосування понижувального коефіцієнта 0,85 до НГО ріллі. Для Запорізької — ≈ 200 тис. га (9–10 % фонду; коефіцієнт 0,93), Миколаївської — ≈ 100 тис. га (5 %; 0,96), Одеської — статистично незначуща частка (1,00).

Вибіркові приклади підсумкових відкоригованих значень Кпсгр для ріллі (за (2)) подано у Табл. 1; вони демонструють як зниження оцінки в зонах сталого дефіциту вологи/втрати поливу, так і стабільність/зростання там, де водно-тепловий баланс не погіршився критично.

Таблиця 1. Фрагмент розрахунку відкоригованих коефіцієнтів Кпсгр для ріллі

Область	ПСГР (шифр)	Базовий Кпсгр	Коеф. Зміни ГТК	«Водний» коеф.	Відкоригований Кпсгр
Запорізька	В'язівський (3)	0,944	0,905	0,930	0,794
Запорізька	Приморський (2)	0,791	0,970	0,930	0,713
Миколаївська	Новоодеський (5)	0,862	0,834	0,960	0,690
Миколаївська	Кривоозерський (1)	1,255	0,869	0,960	1,047
Одеська	Ізмаїльський (7)	0,971	0,775	1,000	0,752
Одеська	Балтський (1)	1,318	0,867	1,000	1,143
Херсонська	Олешківський (4)	0,678	0,979	0,850	0,564
Херсонська	Скадовський (5)	0,756	1,110	0,850	0,713

Висновки

Законодавчі вимоги (Закон № 4015-IX) та довготривалий кліматичний тренд зниження ГТК у південному степу зумовлюють необхідність перегляду НГО ріллі для ПСГР Одеської, Миколаївської, Запорізької та Херсонської областей. Коректним інструментом є пропорційна поправка до Кпсгр за відносною зміною ГТК (1995–2024 рр. проти 1963–1994 рр.) з додатковим понижувальним «водним» коефіцієнтом у зонах втрати поливу (0,85 — Херсонська; 0,93 — Запорізька; 0,96 — Миколаївська; 1,00 — Одеська). У Поліссі та більшості Лісостепу ($\text{ГТК} \geq \sim 1,2$) зниження НГО недоцільне, щоб не створювати штучного падіння дохідної бази громад. Коригування поширюється лише на ріллу/перелogi; для багаторічних насаджень, пасовищ і сіножатей підстав для змін немає. Запропонований підхід узгоджує НГО з реальним водно-тепловим балансом і сучасною продуктивністю ґрунтів, роблячи податкову базу адресною та справедливою в умовах кліматичних зсувів і втрати зрошення.

Перелік літературних джерел

- Верховна Рада України. (2024). Закон України № 4015-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-20#Text>
- Державна служба статистики України. (2023). Сільське господарство України 2022: статистичний збірник. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/02/zb_S_gos_22.pdf
- Держкомзем України. (1993). Матеріали бонітування ґрунтів України. Київ: Держкомзем.
- Кабінет Міністрів України. (2021). Постанова № 1147 «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок». <https://zakon.rada.gov.ua/go/1147-2021-n>
- Український гідрометеорологічний центр. (Переглянуто 29 серпня 2025 р.). <https://meteo.gov.ua/>
- Government of Ukraine, & United Nations. (2023, October 16). Post-Disaster Needs Assessment: 2023 Kakhovka Dam Disaster, Ukraine. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/PDNA%20Final%20and%20Cleared%20-%2016Oct.pdf>